

OD FIXNÍCH SKUPIN K DYNAMICKÝM PRAKTIKÁM: JAK UČITELÉ ZOHLEDŇUJÍ INDIVIDUÁLNÍ VZDĚLÁVACÍ POTŘEBY VŠECH ŽÁKŮ

FROM FIXED GROUPS TO DYNAMIC PRACTICES: HOW TEACHERS ADDRESS THE INDIVIDUAL EDUCATIONAL NEEDS OF ALL STUDENTS

**Petr Svojanovský, Jana Obrovská,
Jana Navrátilová, Jana Kratochvílová, Miroslav Jurčík**

Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Ačkoliv se výzkumníci často teoreticky hlásí k širšímu pojetí inkluzivního vzdělávání, tedy k naplňování individuálních vzdělávacích potřeb všech žáků, jejich metodologické nástroje a zjištění se zpravidla zaměřují jen na určité skupiny žáků (typicky žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a/nebo sociálním znevýhodněním). V našem příspěvku představujeme výzkum širšího pojetí inkluze, ve kterém je teorie koherentní s metodologií a výsledky. S pomocí etnografického designu zjišťujeme, jak učitelé (n = 6) na druhém stupni dvou základních škol ve dvou třídách adresují individuální vzdělávací potřeby každého žáka (n = 42) a jak na to žáci reagují. Naše zjištění ukazují pestrost učebních profilů jednotlivých žáků a jak učitelé flexibilně „přepínají“ mezi inkluzivními praktikami, aby dokázali zohledňovat rozmanité vzdělávací potřeby žáků v heterogenní třídě.

Klíčová slova: žákovská diverzita; inkluzivní praktiky učitelů; hlas žáků; etnografie

Abstract

Although researchers often theoretically advocate for a broader conception of inclusive education, namely fulfilling the individual educational needs of all students, their methodological tools and findings typically focus only on certain groups of students (typically students with special educational needs and/or socially disadvantaged). In our paper, we present research on a broader understanding of inclusion, where the theory is coherent with methodology and results. Using ethnographic design, we explore how teachers (n = 6) in the lower secondary schools in two classes address the individual educational needs of each student (n = 42) and how students respond to it. Our findings demonstrate

the diversity of learning profiles among individual students and how teachers flexibly „switch“ between inclusive practices to accommodate the diverse educational needs of students in a heterogeneous class.

Keywords: student diversity; teachers' inclusive practices; students voice; ethnography

1 ÚVOD

V globálním politickém diskurzu roste důraz na zohledňování individuálních vzdělávacích potřeb všech žáků (UNESCO, 2020). Přestože se o tento diskurz v deklaratorní rovině opírají také výzkumníci, v metodologii a výsledcích svých výzkumů se typicky zaměřují pouze na vzdělávací potřeby některých (skupin) žáků (Kielblock & Woodcock, 2023), obvykle žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a/nebo sociokulturním znevýhodněním (Messiou, 2017). Cílem našeho výzkumu je proto zjistit, jak učitelé na základní škole adresují individuální vzdělávací potřeby každého žáka a jak na to žáci reagují.

2 TEORIE

Teoretický rámec našeho výzkumu vychází z „širšího“ pojetí inkluzivního vzdělávání (srov. Ainscow et al., 2006). Konkrétně chápeme inkluzivní vzdělávání jako zohledňování individuálních vzdělávacích potřeb všech žáků, což je v souladu s definicemi v „kategorii C“ identifikované v přehledové studii Göranssonové a Nilholma (2014). Toto pojetí bere v potaz pestrou škálu osobních charakteristik jednotlivých žáků, ať už se jedná o jejich učební preference, zájmy či např. rodinné zázemí (Tomlinson, 2022). Učitelé mohou adresovat komplexní žákovskou diverzitu prostřednictvím různých inkluzivních praktik (Finkelstein et al., 2019), tedy strategií zajišťujících efektivní učení každého žáka v heterogenní třídě (např. poskytování individuální zpětné vazby, gradovaná úloha či diferenciacie výukového tempa).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

S pomocí etnografické metodologie (Hammersley & Atkinson, 2007) odpovíme na dvě výzkumné otázky: 1) Jak učitelé adresují individuální vzdělávací

potřeby každého žáka? 2) Jak žáci reagují na zohledňování svých individuálních vzdělávacích potřeb? Participanty výzkumu jsou 42 žáků, 6 učitelů a 2 asistenti pedagoga ve dvou třídách na druhém stupni dvou různých základních školách. Datový korpus se skládá z: 1) terénních poznámek 400 hodin pozorování ve škole (z toho 240 hodin přímá výuka učitelů); 2) 126 rozhovorů s učiteli (např. rozhovory po výuce, polostrukturované rozhovory aj.); 3) 51 rozhovorů s žáky (z toho 42 individuálních rozhovorů s žáky a 9 focus groups). Analytické postupy jsou v souladu s etnografickým designem a zahrnují opakované čtení dat, kódování datových úryvků a psaní teoretických poznámek (Hammersley & Atkinson, 2007).

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Průběžné výsledky našeho výzkumu ukazují, že každý žák má jedinečný učební profil, který se různými způsoby projevuje v procesu učení a vyučování. Žákovské profily jsou do jisté míry stabilní, ale částečně se také situačně proměňují v závislosti na kontextu (např. s ohledem na typ výukové aktivity, na probírané téma či na míře angažovanosti žáka). Učitelé přizpůsobují svou výuku žakovským profilům tím, že flexibilně „přepínají“ uplatňované inkluzivní praktiky (např. dávají možnost volby, individualizují výuku nebo podporují žáky ve vrstevnickém učení). Na základě triangulace různých datových zdrojů předkládáme matrix zachycující vztahy mezi unikátními učebními profily všech žáků ve dvou heterogenních třídách a inkluzivními praktikami, kterými učitelé na žakovská specifika reagují. Zároveň kontrastujeme inkluzivní praktiky učitelů s perspektivou žáků.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Přínosem předkládaného matrixu vztahů mezi učebními profily a inkluzivními praktikami je zobrazení adresování individuálních vzdělávacích potřeb žáků jakožto dynamického procesu, který umožňuje nahlédnout komplexitu práce inkluzivních učitelů. Ukazuje se, že inkluzivní praktiky nelze uplatňovat mechanicky. Originalitu uvedených zjištění zesiluje skutečnost, že byla vytvořena na základě zdrojů dat, jež nebyly dosud ve výzkumech příliš využívány. Důraz je výzkumníky zpravidla položen na postoje učitelů k inkluzi, spíše než na jejich praktiky (Finkelstein et al., 2019), pohled žáků na inkluzivní praktiky

učitelů nebývá typicky reflektován (Subban et al., 2022) a pozornost je obvykle směřována na první stupeň ZŠ, přestože adresování různých vzdělávacích potřeb žáků na druhém stupni může být pro učitele náročnější (Schwab et al., 2022).

PODĚKOVÁNÍ

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu „Adresování individuálních vzdělávacích potřeb všech žáků: Etnografie tříd na druhém stupni základních škol“ financovaným Grantovou agenturou České republiky (GA23-04764S).

6 LITERATURA

- Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). *Improving schools, developing inclusion*. Routledge.
- Finkelstein, S., Sharma, U., & Furlonger, B. (2019). The inclusive practices of classroom teachers: A scoping review and thematic analysis. *International Journal of Inclusive Education*, 25(6), 735–762.
<https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1572232>
- Göransson, K., & Nilholm, C. (2014). Conceptual diversities and empirical shortcomings – a critical analysis of research on inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*, 29(3), 265–280.
<https://doi.org/10.1080/08856257.2014.933545>
- Hammersley, M., and P. Atkinson. 2007. *Ethnography. Principles in Practice* (3rd ed.). London: Routledge.
- Kielblock, S., & Woodcock, S. (2023). Who’s included and Who’s not? An analysis of instruments that measure teachers’ attitudes towards inclusive education. *Teaching and Teacher Education*, 122, 103922. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103922>
- Messiou, K. (2017). Research in the field of inclusive education: Time for a rethink? *International Journal of Inclusive Education*, 21(2), 146–159.
<https://doi.org/10.1080/13603116.2016.1223184>
- Schwab, S., Sharma, U., & Hoffmann, L. (2022). How inclusive are the teaching practices of my German, Maths and English teachers? – psychometric properties of a newly developed scale to assess personalisation and differentiation in teaching practices. *International Journal of Inclusive Education*, 26(1), 61–76.
<https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1629121>

- Subban, P., Woodcock, S., Sharma, U., & May, F. (2022). Student experiences of inclusive education in secondary schools: A systematic review of the literature. *Teaching and Teacher Education, 119*, 103853. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103853>
- Tomlinson, C. A. (2022). *Everybody's Classroom: Differentiating for the Shared and Unique Needs of Diverse Students*. Washington: Teachers College Press.
- UNESCO (2020). *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education*. (2020). UNESCO. <https://doi.org/10.54676/J>